

Aan:

De Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie

De heer dr. H. Bleker

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

Onderwerp : Het Europees landbouwbeleid als transitie-instrument voor de land- en tuinbouw
Datum : 7 juni 2011
Kenmerk : RLI 2011/01
Bijlage(n) : 1

Geachte heer Bleker,

De Raden voor de leefomgeving en infrastructuur (RLI) voeren thans een verkenning uit rond de toekomst van de Nederlandse land- en tuinbouw en het agrofoodcomplex conform het door het kabinet vastgestelde werkprogramma 2010-2011. Het kabinet heeft de raden gevraagd, als onderdeel van deze verkenning, te adviseren over uitgangspunten voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) in Europa na 2013, als inbreng in de onderhandelingen daarover in Brussel. Met deze brief wordt voldaan aan dit verzoek.

De raden hebben kennisgenomen van het kabinetsstandpunt over het nieuwe GLB.¹ In aanvulling hierop adviseren de raden om de transitiebeweging naar een concurrerend, innovatief en duurzaam agrofoodcomplex leidraad te laten zijn voor de onderhandelingen over het nieuwe GLB. Op termijn kan de Nederlandse land- en tuinbouw zonder inkomenstoelagen. In een overgangsfase dienen de GLB-middelen volgens de raden bij te dragen aan de strategisch gewenste ontwikkeling door in te zetten op waardetoevoeging in ketens en gebieden. Deze waardetoevoeging is de weg uit het spanningsveld waar de Nederlandse land- en tuinbouw zich in bevindt. Namelijk het spanningsveld tussen verscherpte internationale concurrentieverhoudingen met een sterke prijsvolatiliteit binnen een agrofoodcomplex met geheel nieuwe (globale) spelers en steeds forsere eisen vanuit de samenleving. De eisen vanuit de samenleving gaan over producten (voedsel, biomassa), duurzame productiewijzen (dierenwelzijn, genetisch gemodificeerde organismen, milieuvoorwaarden) en de bijdrage van de land- en tuinbouw aan duurzame gebiedsontwikkeling (natuur, landschap, water, klimaat).

¹ Tweede Kamer (2010). Kabinetsreactie op de Commissiemededeling over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2014 – 2020. Vergaderjaar 2010-2011, 28625, nr. 108; Eerste Kamer (2011). Toekomst Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Vergaderjaar 2010-2011, 28625, A; Tweede Kamer (2011). Beantwoording Commissievragen over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Vergaderjaar 2010-2011, 28625, nr. 117.

De Nederlandse land- en tuinbouw kan in Europa vooroplopen in het creëren van nieuwe toegevoegde waarden. Nederland moet volgens de raden dan wel strategische keuzes durven maken om de toppositie van het gehele Nederlandse agrofoodcomplex verder te versterken. Voor het versterken van die toppositie is de voltooiing, verdieping en benutting van de interne markt, de versterking van de Economische en Monetaire Unie (euro) en de sociale, economische en territoriale cohesie in Europa van grotere betekenis dan het Europees landbouwbeleid (GLB).

Niet het saldo van afdrachten aan en ontvangsten uit de Europese Unie van Nederland (de nettobetalingspositie)² zou volgens de raden dan ook centraal moeten staan, maar de ontwikkelingsrichting van het Nederlandse agrofoodcomplex in het algemeen en van de Nederlandse land- en tuinbouw in het bijzonder.

Dit briefadvies begint met een korte analyse van het belang van het Nederlandse agrofoodcomplex en vervolgens van de rol van overheden in dit complex. Het advies van de raden is een logisch vervolg op deze analyse. Volgens de raden is het noodzakelijk om zo snel mogelijk met de gewenste transitie te beginnen, mede door experimenten. Wacht niet op de wetgevingsvoorstellen en de nieuwe kaders, maar begin nu al, zo adviseren de raden.

Nederlands agrofoodcomplex: toppositie versterken

Het Nederlands agrofoodcomplex heeft een toppositie in de wereld dankzij zijn unieke geografische en bestuurlijke condities, zoals deltaligging, zeehavens, vruchtbare bodems, vroege stedelijke ontwikkeling, een lange bestuurlijke geschiedenis (waterschappen, handelsrelaties, coöperaties), internationale oriëntatie en zijn pioniersmentaliteit. Er zijn 73 duizend primaire bedrijven in tuinbouw, akkerbouw en veehouderij die, samen met verwerkende en toeleverende bedrijven, werkgelegenheid bieden aan 685.000 mensen. De sector levert een toegevoegde waarde aan de Nederlandse economie van vijftig miljard euro, 10% van het Bruto Nationaal Product. De bijdrage aan de werkgelegenheid is ook ongeveer 10%. Verder levert de land- en tuinbouw ook een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse economie door de sterke exportgerichtheid, vooral naar de Europese interne markt (jaarlijks ter waarde van 61 miljard euro), de verwevenheid met kennisinfrastructuur en technologie (bijvoorbeeld met Wageningen University & Research centre en technische universiteiten), en de integratie met andere economische sectoren (zoals logistiek, vervoer, machinbouw).³ Nederland kan door zijn hoogtechnologische kennis van landbouwproductie in een sterk verstedelijkt deltagebied met hoge maatschappelijke eisen actief bijdragen aan de wereldwijde verduurzaming van de voedselvoorziening. Maar ook aan een effectievere ontwikkelingssamenwerking en aan de ontwikkeling van andere landen binnen de Europese Unie (in het bijzonder de nieuwe lidstaten) door de export van kennis en technologie⁴. Daarnaast zijn de bedrijven in de grondgebonden sectoren (de melkveehouderij, de overige grondgebonden veehouderij, de akkerbouw en de vollegrondstuinbouw) beheerders van 60% van het Nederlands landoppervlak. Ze bepalen daardoor in hoge mate de kwaliteit van het Nederlandse landschap.

De Nederlandse land- en tuinbouw is gediend bij een verbreding van het perspectief op het GLB. Het Europese beleid rond de interne markt, de versterking van de euro (EMU) en de sociale, economische en territoriale cohesie in Europa is van groot belang voor de toekomstige positionering van de Nederlandse land- en tuinbouw.⁵ Zelfs belangrijker dan het vasthouden aan de kabinets-

² Peerlings, J.H.M. & Dries, L.K.E. (2010). Meer voor minder: Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. In *Jaarboek van overheidsfinanciën 2010*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

³ Silvis, H.J., de Bont, C.J.A.M., Helming, J.F.M., van Leeuwen, M.G.A., Bunte, F. & van Meijl, J.C.M. (2009). *De agrarische sector in Nederland naar 2020. Perspectieven en onzekerheden*. Den Haag: LEI Wageningen UR.

⁴ WRR (2010). *Minder pretentie, meer ambitie: ontwikkelingshulp die verschil maakt*. R84. Den Haag: WRR.

⁵ Buijink, C. (2011). Pieken in Europa. In *ESB 96* (4601), 6-9.

koers in de Houtskoolschets⁶ of aan de nettobetalingpositie van Nederland in de Europese Unie.⁷ Bovendien zijn ook andere Europese kaders zoals voor milieubeleid (vogel- en habitatrichtlijn, nitraatrichtlijn en kaderrichtlijn water), gezondheidsbeleid (van mens, plant en dier) en mededingingsbeleid van minstens zo grote betekenis voor de sector als de instrumenten van het GLB. Het Nederlandse agrofoodcomplex heeft ook voor de komende tien tot vijftien jaar volop ontwikkelingskansen, mits de sector goed weet in te spelen op het eerder beschreven spanningsveld: harde concurrentie en hoge maatschappelijke eisen.⁸ De hieruit voortkomende uitdagingen zijn op mondiaal, Europees en nationaal niveau verschillend.

Op mondiaal niveau is een efficiënte, hoogtechnologische, duurzame voedselproductie en -verwerking in kwantitatieve en kwalitatieve zin nodig om de groeiende wereldbevolking te voeden. In 2020 bestaat de wereldbevolking naar schatting uit 7,6 miljard mensen en door welvaartsstijging en verstedelijking verandert de vraag naar voedsel ook in kwalitatieve zin (meer dierlijke producten, meer groenten en fruit en meer verwerkte producten). Verder krijgt biomassa in het concept van de *biobased economy* een steeds bredere toepassing. De toepassing van biomassa is afhankelijk van prijzen van aardolie in relatie tot alternatieve grondstoffen, het energiebeleid (bijmengingsverplichting) en de vraag naar nieuwe producten (bijvoorbeeld cosmetica, medicijnen, wasmiddelen).

Wereldwijd moet aan de vraag naar landbouwproducten vooral tegemoet worden gekomen door een hogere productie per hectare, grotere efficiëntie en minder verlies van voedsel (als afval) in de keten. Mede om de biodiversiteit te handhaven en te beschermen, zou de productie omhoog moeten, terwijl het wereldlandbouwareaal zo weinig mogelijk uitbreidt. Verder gaat de liberalisatie van internationale handel door de Wereldhandelsorganisatie (WTO) voort en die krijgt vorm door de verdere vermindering van importbescherming en de afschaffing van exportsteun en handelsverstoringen interne steun. Daarbij speelt ook het toenemende belang van *consumer concerns* zoals voorwaarden aan milieu, arbeid en dierenwelzijn een rol.

In Europa is voedselzekerheid geen probleem, met de kanttekening dat de Europese Unie wel afhankelijk is van de import van oliezaden, eiwitgewassen en essentiële grondstoffen als fosfaat en andere (micro-) nutriënten.⁹ Het is te verwachten dat de zelfvoorzieningsgraad van voedsel in Europa blijft stijgen door verdere productiviteitsgroei en een stagnerende vraag. Die stagnatie wordt veroorzaakt door stabilisatie en vergrijzing van de Europese bevolking en het bereiken van een verzadigingsniveau, ook van dierlijke producten. Tegelijkertijd is een verschuiving zichtbaar naar een in kwalitatieve zin veel hoogwaardiger vraag, met duurzaamheid en gezondheid als grootste uitdagingen. Daarnaast is de kwaliteit van de leefomgeving een blijvende zorg op Europees (en nationaal) niveau.

Europa heeft een uitgebreid netwerk van beschermde gebieden, voor een groot deel in beheer bij de land- en bosbouwsector, die een belangrijke rol kunnen spelen in het internationaal biodiversiteitsbeleid, mits de goede prikkels worden gegeven vanuit markt en overheid. Water- en luchtvervuiling blijft in Europa verder een zorg. Milieuwetgeving en eco-innovatie moeten ervoor zorgen dat

⁶ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2008). *Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020*. Den Haag: Ministerie van LNV.

⁷ AIV (2007). *De Financiën van de Europese Unie*. No 58. Den Haag: AIV.

⁸ Silvis, H.J., de Bont, C.J.A.M., Helming, J.F.M., van Leeuwen, M.G.A., Bunte, F. & van Meijl, J.C.M. (2009). *De agrarische sector in Nederland naar 2020. Perspectieven en onzekerheden*. Den Haag: LEI Wageningen UR.; Leenstra, F. & van der Peet, G. (2009). *Technologische verkenningen agrosector*. Rapport 209. Den Haag: LEI Wageningen UR.

⁹ Udo de Haes, H.A., Jansen, J.L.A., van der Weijden, W.J. & Smit, A.L. (2009). *Fosfaat - van teveel naar tekort*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit: Den Haag; Smit, A.L., Bindraban, P.S., Schröder, J.J., Conijn, J.G. & van der Meer, H.G. (2009). *Phosphorus in agriculture: global resources, trends and developments, Report to the Steering Committee Technology Assessment of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality*. Wageningen: Plant Research International B.V.

hulpbronnen efficiënter aangewend worden doordat het verbruik ervan, en de uitstoot en afvalproductie deels losgekoppeld zijn van economische groei.¹⁰ De Europese Unie heeft ten slotte een ambitieus energie- en klimaatbeleid dat verdere innovatie en technologische vernieuwingen in het agrofoodcomplex stimuleert zoals toepassing van duurzame energie (zon, wind en bioraffinage) en innovatieve veeverbetering waardoor de uitstoot van broeikasgas gereduceerd wordt.

In Nederland is de kwaliteit van de leefomgeving in de laatste jaren over het geheel genomen toegenomen. Het Kyoto-doel wordt waarschijnlijk gehaald, zo niet dan zijn extra emissiebeperkingen nodig. De versterking van steden door bundelen, verdichten en vernieuwen van de verstedelijking en de leefbaarheid staan onder druk door de economische recessie.

De achteruitgang van de biodiversiteit is in Nederland wel geremd, maar niet gestopt. Planten, diersoorten en ecosystemen die gevoelig zijn voor versnippering en milieudruk hebben het nog steeds moeilijk. Zowel vermindering van de milieudruk als effectief natuurbeleid zijn nodig om de verdere achteruitgang van biodiversiteit te stoppen.

Een andere vorm van verduurzaming, die van handelsketens, kan een bijdrage leveren aan de bescherming van de biodiversiteit bij de bron ook in landen waar de landbouwproducten geproduceerd zijn.¹¹ Door het agrofoodcomplex beter te verankeren in de leefomgeving hier en elders, en de rol van de land- en tuinbouwsector als beheerder van gebieden en aanbieder van maatschappelijke diensten (zorgboerderijen, groen-blauwe diensten¹², enzovoort) te versterken, kan de kwaliteit van de leefomgeving en het behalen van klimaat- en milieudoelen verder verbeterd worden.

Transitie binnen agrofoodcomplex vraagt om andere rol overheid

Het Nederlands agrofoodcomplex heeft voor de Nederlandse economie en samenleving een belangrijke toekomstwaarde, mits de potenties ervan goed worden benut. De voorwaarden daarvoor kunnen in belangrijke mate door private initiatieven veiliggesteld worden. De overheid heeft daarbij vooral een faciliterende en kaderstellende rol. De belangrijkste voorwaarden zijn:

- een verdergaande ontwikkeling van research en development in nauwe relatie met de primaire sector zelf;
- de integratie in de bedrijfsvoering van wettelijk verplichte omgevingseisen;
- verdere ketenintegratie en -management;
- het versterken van de positie van primaire bedrijven in de keten en in de relatie tot de (directe) omgeving;
- het veiligstellen van de grondstoffenvoorziening (gezien de schaarste aan bijvoorbeeld fosfaat);
- het verduurzamen van handelsketens en het faciliteren van en instrumentatie voor risicomanagement (uitbreken van dier- en plantenziektes, extreme weersomstandigheden, langdurige onevenwichtigheden op de wereldmarkt).

In het scheppen van andere voorwaarden voor een goede ontwikkeling van het Nederlands agrofoodcomplex heeft de overheid een actievere rol. Die voorwaarden zijn onder andere:

- het verder versterken van een stabiele, transparante, interne Europese markt;
- de verdere afbouw van handelsverstoringende maatregelen binnen de WTO (exportsubsidies, importheffingen, technische en niet-tarifaire handelsbelemmeringen);

¹⁰ Europees Milieuagentschap (2010). *Het milieu in Europa: Toestand en verkenning 2010*. Kopenhagen: EEA.

¹¹ Planbureau voor de Leefomgeving (2010). *Balans voor de leefomgeving 2010*. Den Haag/Bilthoven: PBL.

¹² Westerink, J., Buizer, I.M. & Santiago Ramos, J. (2008). *European lessons for Green and Blue Services in The Netherlands*. Wageningen: Wageningen UR.

- de verdere harmonisering van regelgeving op het terrein van arbeidsvoorwaarden, dierenwelzijn, gezondheid van mens, plant en dier, waterbeheer, natuur, milieu en dergelijke;
- het handhaven en verder versterken van de benodigde fysieke infrastructuur en kennisinfrastructuur;
- en het veiligstellen van de kwaliteit van de leefomgeving.

De directe rol van overheden bij het handhaven en versterken van de primaire sector, zodat die zijn functies optimaal kan vervullen, ligt niet meer in inkomenssteun en marktbescherming, maar in het stellen van kaders, faciliteren en stimuleren (als wetgever, handhaver, marktmeester, stimulator) van het agrofoodcomplex. Daarbinnen zijn primaire bedrijven dan volledig in ketens en in gebieden geïntegreerd.

De raden zien de rol van de overheden op de verschillende niveaus in het kort als volgt:

Internationaal:

- verdere internationale afspraken op het terrein van handel en duurzaamheidsvraagstukken in de context van handel (non trade concerns), zoals arbeidsvoorwaarden, dierenwelzijn (die afspraken zijn er nog niet), gezondheid van mens, plant en dier, waterbeheer, natuur, milieu, intellectuele eigendomsrechten, faciliteren van de markt, codes voor goed investeringsgedrag;
- afspraken over de al dan niet noodzakelijke aanleg van strategische voedselvoorraden;
- het veiligstellen van duurzaam gebruik van grondstoffen;
- betere afspraken over de rol van instituties (zoals banken en verzekeringswezen) die invloed hebben op het (de)stabiliseren van markten voor landbouwproducten;
- garanderen van voedselzekerheid en dan met name van de toegankelijkheid tot voedsel als onderdeel van afspraken over de internationale rechtsorde.

Europees:

- het verder versterken van een stabiele, transparante en interne Europese markt;¹³
- het handhaven en versterken van de positie van de euro, het tegengaan van inflatie en het bevorderen van evenwichtige economische groei in Europa, onder andere door versterking van het cohesiebeleid en het kennis- en innovatiebeleid (Europa2020-strategie);
- de aanscherping van het mededingingsbeleid en de regels voor staatssteun;
- het verder harmoniseren van regelgeving op bijvoorbeeld het terrein van arbeidsvoorwaarden, dierenwelzijn en -ziektes, voedselveiligheid, genetisch gemodificeerde organismen, waterbeheer, natuur en milieu, en op fytosanitair terrein.

Nationaal:

- bescherming van nationale belangen in de Europese arena en internationale arena (marktregulering, harmonisering regelgeving, trans-Europese netwerken);
- implementatie van internationale en Europese afspraken en Europese regelgeving en daarbij zorgen voor een verbinding met nationale dossiers, zoals stad-platteland, natuurbeleid en ruimtelijk beleid;
- kennis- en innovatiebeleid voor het agrofoodcomplex in relatie tot waardeketens en gebieden;
- scholing en arbeidsmarktbeleid voor het agrofoodcomplex;
- toezicht op voedselveiligheid, gezondheid van mens en dier;
- bewaking van de kwaliteit van de leefomgeving (grotendeels gedecentraliseerd aan provincie / gemeente).

¹³ Buijink, C. (2011). Pieken in Europa. In *ESB* 96 (4601), 6-9.

In het licht van bovenstaande verandert de rol en de betekenis van het GLB sterk. Landbouwbeleid was voor de Tweede Wereldoorlog een nationale zaak, daarna werd de zorg voor landbouw en voedselvoorziening (Frankrijk, Duitsland en Nederland) de gedeelde zorg van de Europese Gemeenschap. De verantwoordelijkheid voor het handhaven en versterken van de landbouw blijft op Europees niveau belangrijk, maar verandert sterk van karakter. Elementen van een nieuw GLB zouden volgens de raden moeten zijn:

- een minimale marktregulering gericht op een open Europese markt en eventueel een vangnet voor te grote prijsrisico's (dit laatste in aanvulling op voorzieningen vanuit de private sector);
- het veiligstellen van duurzaam gebruik van grondstoffen;
- afbouw van bestaande subsidies met tijdelijke handhaving van gerichte betalingen voor experimenten en voorbeeldprojecten in een overgangsfase (zie kaders);
- stimulering van innovatie en concurrentiekracht, zowel op het terrein van landbouwproductie als het terrein van marktconforme omgevingsdiensten, en daarbij zoeken naar combinaties van doelen;
- specifiek beleid voor gebieden met handicaps (kan op den duur naar het nationale niveau);
- toetsen op voldoen aan WTO-conforme regelgeving van specifieke betalingen.

Advies aan regering en parlement

De Nederlandse regering zal in de komende onderhandelingen over het GLB de blik op de gewenste ontwikkeling van het Nederlandse agrofoodcomplex in de komende tien tot vijftien jaar moeten richten. Dat is dus langer dan de periode van het komende Meerjarig Financieel Kader van zeven of tweemaal vijf jaar. Het doel van de onderhandelingen is een Nederlands agrofoodcomplex met een hoogtechnologisch en duurzaam karakter dat door kennis, technologie en innovatie een bijdrage levert aan de mondiale voedselvoorziening. Een complex dat volop profiteert van een voltooide en verdiepte interne Europese markt en een sterke euro, en dat bijdraagt aan de sociale, economische en territoriale cohesie in Europa. Bovendien is een dergelijk ontwikkeld agrofoodcomplex goed ingebed in een kwalitatief hoogwaardige omgeving waarin de relaties tussen stad en land zich uit in een moderne metropolitane landbouw.

De weg naar dat agrofoodcomplex moet pragmatisch en realistisch zijn. Het veiligstellen van de positie van het Nederlands agrofoodcomplex in Europese en internationale verhoudingen komt niet alleen de Nederlandse economie en samenleving ten goede, maar draagt ook bij aan het behalen van Europese doelstellingen zoals in de Europa 2020-strategie geformuleerd: een slimme, duurzame en inclusieve economische groei waarin bevolkingsgroepen en ondernemers worden meegenomen in de transitiebeweging en niet buitengesloten.

Slim inzetten van en schakelen tussen handelingsstrategieën

De raden voor de leefomgeving en infrastructuur adviseren de regering en het parlement om niet alleen principieel te zijn, maar ook pragmatisch en realistisch. Met andere woorden, maak het Europese klimaat ontvankelijk voor transities volgens twee lijnen:

Een eerste mogelijkheid is het vasthouden aan de principiële lijn, zoals aangegeven in het regeerakkoord en in overeenstemming met de Houtskoolschets van uw ambtsvoorganger en het advies 'Waarden van de landbouw' van de Sociaal-Economische Raad (SER) over het langetermijnspectief voor het GLB. De kern van die principiële lijn is dat de Nederlandse en Europese land- en tuinbouw op lange termijn onafhankelijk wordt van (GLB-)subsidies. Deze subsidies leveren geen actieve bijdrage aan de innovatie en de versterking van de concurrentiekracht van de sector en leiden vaak alleen maar tot verhoging van grond- en pachtprizen (of van quotawaarden bij quotastelsels). Om dat mogelijk te maken zijn wel eenduidige en transparante kaders nodig, zoals in het advies 'Waarden van de landbouw' van de Sociaal Economische Raad is geschetst. Dit is Plan A,

een plan voor de langere termijn. Deze lijn vindt echter thans in de Europese Unie geen weerklank. De huidige hervormingen van het GLB vinden plaats in een Europese Unie van 27 lidstaten en binnen een vernieuwd Verdrag waarin de positie van het Europees Parlement is versterkt. Bovendien zorgen de instabiliteit van markten, de sterke prijsvolatiliteit en de slechte financiële positie van veel agrarische ondernemers ervoor dat liberalisering en het afbouwen van inkomenssteun op dit moment op grote politieke en maatschappelijke weerstand stuit. Die begrijpelijke weerstand is er overigens niet alleen bij de direct betrokkenen binnen de land- en tuinbouw maar ook bij vele anderen in de Europese samenleving.

Voor de Nederlandse land- en tuinbouw is daarom op korte termijn een meer pragmatische lijn kansrijker (Plan B). Die bestaat uit strategisch, pragmatisch, inhoudelijk-technisch en realistisch bij de GLB-onderhandelingen inzetten op het versterken van de transitiebeweging die nodig is om de land- en tuinbouw uit het spanningsveld te krijgen en de ontwikkeling naar waardetoevoeging in ketens en gebieden te versnellen. De GLB-hervormingen worden daarin benut om het agrofood-complex gereed te maken voor een meer geliberaliseerde markt (doel van Plan A) door in te zetten op een slimme, duurzame en inclusieve economische groei (Europa 2020 strategie). Het GLB is momenteel opgebouwd uit twee pijlers. De eerste pijler bestaat uit inkomenssteun aan agrariërs en marktmaatregelen. De tweede pijler bestaat uit plattelandsbeleid langs vier assen: 1) versterking concurrentiekracht, 2) verbeteren milieu, 3) verbeteren leefkwaliteit op het platteland en 4) lokale initiatieven en een verbreding van de plattelandseconomie. De eerste en tweede pijler moeten volgens de raden optimaal ingezet worden voor de Europa 2020-doelen volgens een pragmatische benadering: 'als het niet linksom kan, dan maar rechtsom'. Dat wil zeggen dat de overheid de maximale benutting van de de GLB-gelden niet moet schuwen en ze in moet zetten voor innovatie en verduurzaming door slimmer en duurzamer te werken in de (nu nog) van inkomenssteun afhankelijke sectoren. Die sectoren worden daardoor meegenomen in de transitiebeweging. Het gaat bij deze pragmatische lijn niet om een nationale invalshoek of de zorg om de netto-betalingspositie. Het gaat om een strategische keuze voor versterking van het agrofoodcomplex en de vertakkingen daarvan in zowel ketens als gebieden. Die versterking beoogt een vliegwieleffect voor de Nederlandse economie en samenleving. Zo bezien kan de sector op de langetermijn voldoen aan de uitdagingen van mondiale voedselvoorziening, sociale, economische en territoriale cohesie in Europa en een kwalitatief hoogwaardige relatie stad-land in Nederland.

Afstappen van het historisch model en van de koppeling van steun aan productie

Het huidige stelsel van toeslagrechten bestaat uit inkomenssteun ter compensatie voor prijsdalingen die deels al bijna twintig jaar geleden plaatsvonden, gebaseerd op basisreferenties van eveneens twintig jaar geleden. Bij de invoering in 2003 van het huidige stelsel van niet aan een specifieke productie gekoppelde toeslagrechten werd de compensatie gebaseerd op eerder ontvangen aan de productie gekoppelde toeslagen per hectare (granen, oliezaden) of per dier (runderen, schapen). In enkele specifieke sectoren (waaronder zetmeelaardappelen, vleeskalveren, vlas en hennep) is de koppeling aan productie overigens nog tot 2012 toegestaan.

Aan het ontvangen van toeslagrechten werden randvoorwaarden verbonden (voldoen aan Europese regelgeving, zogenaamde *cross-compliance*, en de grond in goede landbouwkundige en milieueconditie houden). Al bij de invoering was duidelijk dat de historische referentie op termijn maatschappelijk niet meer uit te leggen was.¹⁴

¹⁴ Tweede Kamer (2004). Landbouw en Visserijraad; Brief minister over hervorming Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Vergaderjaar 2003-2004, 21 501-32, nr. 73.

De toeslagrechten omzetten in een per regio gelijke hectaretoeslag (het regionaal model of *flat rate*) zoals de Europese Commissie nu voorstelt te verplichten, lijkt op het eerste gezicht rechtvaardiger. Een praktisch bezwaar hiertegen is dat het regionaal model leidt tot een herverdeling van middelen waarbij sectoren (zoals tuinbouw, varkens- en pluimveehouderijsector) die nooit voor inkomenssteun in aanmerking zijn gekomen ook toeslagen krijgen, sectoren die zich zonder of met slechts beperkte steun uitstekend in de markt staande kunnen houden. In Nederland zijn 20 % van de land- en tuinbouwbedrijven volledig onafhankelijk van GLB-subsidies.¹⁵ Op een meer fundamenteel niveau wordt bij het regionaal model impliciet uitgegaan van een gelijke maatschappelijke waarde per regio voor iedere hectare landbouwgrond. Verder wordt aangenomen dat die maatschappelijke waarde (deels) met publiek geld gefinancierd moet worden. Het is echter zeer de vraag of deze aannames juist zijn. De raden wijzen een dergelijke overgang van het historische naar het regionale model dan ook af. Zij adviseren de toeslagen niet per hectare te versleutelen, maar in plaats daarvan de betalingen aan gerichte doelen te verbinden.

Inzetten op doelgerichte betalingen

Als, door de Brusselse realiteit, de bestaande GLB-betalingen toch gehandhaafd blijven, adviseren de raden (overeenkomstig het kabinetsstandpunt) de bestaande betalingen te vervangen door doelgerichte betalingen. Deze betalingen moeten een tijdelijk karakter hebben en worden gericht op drie doelen:

- innovatie, concurrentiekracht en verduurzaming van productontwikkeling en productiewijze op de primaire bedrijven en binnen ketens voor landbouwproducten. In het bijzonder binnen die sectoren en bedrijven die nu sterk afhankelijk zijn van de bestaande toeslagen, omdat vooral daar transitiegerichte betalingen nodig zijn om de verdien capaciteit te vergroten;
- andere verbeteringen, door de samenleving gewenst, van de bedrijfsvoering en van het omgevingsbeheer (onder andere verbonden aan bodem en landbeheer, en aan dierenwelzijn);
- (eventueel) stimulering van door het bedrijfsleven zelf gedragen en gefinancierde risico-instrumenten voor prijs- en inkomensschommelingen en voor andere calamiteiten (waaronder weer- risico's, plant- en dierziekten).

Kader 1: Duurzame veehouderijsector zorgt voor aantrekkelijk landschap

Kernboodschap: 'Top up' voor weidegang en subsidieregeling uit de eerste pijler van het GLB inzetten voor een betere gezondheid, welzijn en een langere levensduur van koeien én voor een aantrekkelijk landschap met koeien in de wei en mooi duurzame stallen.

Koeien zijn het hart van de zuivelketen en hun welzijn speelt dan ook een grote rol in het werken aan een duurzame zuivelketen. Huisvesting en weidegang zijn daarvoor bijvoorbeeld belangrijk. De zuivelketen werkt dan ook aan duurzame stalconcepten waarin de natuurlijke behoefte van koeien centraal staat. Dat principe van natuurlijke behoefte is ook belangrijk bij weidegang. Voor consumenten maken bovendien koeien in de wei de melkveehouderij letterlijk zichtbaar.

Bij een duurzame zuivelsector horen verder gezonde koeien. Het verbeteren van de natuurlijke weerstand van koeien is een belangrijke voorwaarde voor hun langere levensduur. Sinds 2009 is het voor veehouders in alle sectoren mogelijk om subsidie aan te vragen volgens de subsidieregeling integraal duurzame stallen. Sinds 2010 maakt de regeling deel uit van het GLB. Veehouderijbedrijven komen in aanmerking voor subsidie als de investering voor het welzijn verder gaat dan de wettelijke norm. Ook dient de nieuwe of aangepaste stal innovatief te zijn. Wat nog ontbreekt in het GLB, zijn stimulansen voor 'koeien in de wei' en de landschappelijke inpassing van stallen. In het GLB na 2013 kan hierin worden voorzien door 'top-up' voor weidegang en het aanpassen van de subsidieregeling voor integraal duurzame stallen. Ook de kalverhouderij en andere intensieve veehouderijssystemen zouden voor vergelijkbare 'top-ups' ter bevordering van duurzaamheid en dierenwelzijn in aanmerking kunnen komen.

¹⁵ Berkhout, P. & van Bruchem, C. (eds.) (2010). *Landbouw-Economisch Bericht 2010*. Den Haag: LEI Wageningen UR.

Om met kracht de transitie naar een wenselijke en in de verdere toekomst noodzakelijke situatie in te zetten, een situatie zonder directe overheidssteun, zouden bedrijven een deel van de afgebouwde betalingen tijdelijk kunnen terugverdienen door extra inspanningen langs (een van) bovenstaande lijnen. Daarmee wordt tevens een aanpassing aan een meer geliberaliseerde markt gefaciliteerd en gestimuleerd. Deze doelgerichte betalingen moeten primair uit de eerste pijler komen. Dan beïnvloeden ze rechtstreeks de besluitvorming van individuele bedrijven en zijn direct verbonden aan voor die bedrijven geldende voorwaarden. Door op deze wijze de betalingen rechtstreeks te verbinden aan verplichtingen die de gewenste transitie en vergroening stimuleren, ontstaat een vlieg-wieleffect in de keten en/of de maatschappelijke omgeving. Dit soort verplichte en rechtstreeks sturende betalingen kunnen niet gerealiseerd worden uit de tweede pijler, het plattelandsbeleid. Ze leggen wel door hun verplichte karakter een basis: alle ontvangers van directe betalingen worden namelijk meegenomen in de transitiebeweging. Ook om in aanmerking te komen voor betalingen uit de tweede pijler zou aan deze basisvoorwaarden moeten worden voldaan. Betalingen uit de tweede pijler zijn gericht op de regio en gebaseerd op vrijwilligheid. Wel moet bij alle betalingen duidelijk zijn dat ze tijdelijk zijn, tenzij aangetoond kan worden dat het betalingen betreft voor publieke diensten waar de Europese Unie verantwoordelijk voor is. De Europese landbouw moet voorbereid worden op een geliberaliseerde markt en op afbouw van inkomensbescherming (zie de eerdere analyse).

Kader 2: Innovatieve akkerbouw biedt nieuw perspectief

Kernboodschap: Investerings in innovaties in de productie en verwerking van zetmeelaardappelen voor voedsel en biochemie staan aan de basis voor een nieuw perspectief in de Veenkoloniën. Doelgericht investeren in nieuwe resistente en duurzame rassen en maatregelen ter verbetering van de bodemvruchtbaarheid en –biodiversiteit zijn goed voor de bedrijfsvoering, het koolstof vasthouden (klimaatbeleid) en de biodiversiteit en geven zo nieuwe perspectief voor de regio. Daarnaast kunnen door rassenveredeling zowel bij zetmeelaardappelen als suikerbieten een hoger aandeel hoogwaardige producten uit de plant worden verkregen. Verbeterde opslagmogelijkheden op het bedrijf geven meer mogelijkheden voor risicomanagement en flexibiliteit bij de verwerking in de keten. Bij suikerbieten kan daarnaast door later oogsten in het najaar het suikergehalte verder verhoogd worden.

Planten zoals zetmeelaardappelen en suikerbieten zijn een duurzaam alternatief voor fossiele grondstoffen, zoals aardolie. De zetmeelaardappel bevat niet alleen stoffen zoals zetmeel en eiwitten voor gespecialiseerde voedselproducten en diervoeders. Deze stoffen worden ook steeds meer toegepast in de petrochemische industrie voor producten zoals bioafbreekbare plastics, lysine en itaconzuur. Itaconzuur is in de chemische industrie een 'groene' vervanger van acrylzuur en methacrylzuur. Door Wageningen University & Research centre zijn transgene zetmeelaardappelen ontwikkeld die tot vijftien keer zoveel lysine produceren als 'gewone' zetmeelaardappelen. Het itaconzuurgehalte is bovendien zo hoog dat alleen al het Nederlandse areaal zetmeelaardappelen voldoende zou zijn voor de huidige mondiale markt. Subsidiereregelingen uit de eerste pijler van het GLB kunnen bijvoorbeeld worden ingezet voor hoogwaardiger toepassingen van zetmeelaardappelen.

De akkerbouw in zijn algemeenheid kan – als onderdeel van de vergroening van de 1e pijler – door aanpassingen van het bouwplan de biodiversiteit versterken en de bodemvruchtbaarheid verhogen. Biodiversiteit levert ook een positieve bijdrage aan agrotourisme en vrijetijdsbesteding in het gebied. Subsidiereregelingen uit de tweede pijler van GLB kunnen nieuwe kansen bieden voor agrotourisme en vrijetijdsbesteding.

Plattelandsbeleid verbinden aan sociale, economische en territoriale cohesie

De raden achten het wenselijk dat de relatie van het plattelandsbeleid in de tweede pijler van het GLB met het cohesiebeleid wordt versterkt. Dat beleid biedt immers aangrijpingspunten voor meer structurele maatregelen die de transitie van het agrofoodcomplex versterken en faciliteren, zoals de relatie tussen de ontwikkelingen in dit complex en andere rurale en regionale ontwikkelingen, en ontwikkelingen in trans-Europese-netwerken, in ICT en logistiek, onderwijs en arbeidsmarkt. Ook vergoedingen voor groen-blauwe diensten hebben in deze relatie een plaats. Bovendien zijn de regio's en ketens in het beleid in de tweede pijler veel explicieter aan zet. De raden achten het dan ook wenselijk om de regio's en ketens optimale vrijheid te geven bij de invulling van de tweede-

pijlergelden, in goede samenhang met het cohesiebeleid en uiteraard binnen de daarvoor vast te stellen Europese (financiële) kaders.

Nu beginnen met faseren van overgangsbeleid

De raden constateren dat de Nederlandse overheid in verschillende documenten wel de noodzaak tot beleidsombuiging van het GLB heeft benadrukt, maar tot nu toe de al bestaande nationale ruimte daarvoor niet of nauwelijks heeft benut. Dat bevordert de noodzakelijke transitie niet en doet bovendien afbreuk aan de geloofwaardigheid van de in te nemen onderhandelingspositie. De raden adviseren dan ook om deze beleidsombuiging zo snel mogelijk en met kracht in te zetten. Zo kan de overheid reeds voorafgaand aan 2014 de geboden ruimte in de eerste pijler¹⁶ benutten voor een ombuiging volgens de eerder geschetste lijn. De Nederlandse overheid zou zich daarom moeten inzetten voor de volgende fasering in de verdere hervorming van het GLB:

1 Tot 2014

Actiever gebruik van de beleidsruimte (170 miljoen euro per jaar) in de eerste pijler door de bedrijfstoelagen af te romen en die gelden gericht in te zetten voor:

- innovatie, concurrentiekracht, en verduurzaming van productontwikkeling en productiewijze op de primaire bedrijven en binnen ketens voor landbouwproducten;
- stimulering van door het bedrijfsleven zelf gedragen en gefinancierde risico-instrumenten om prijs- en inkomensschommelingen, en andere calamiteiten op te vangen (waaronder weer-
risico's, plant- en dierziekten);
- andere door de samenleving gewenste publieke goederen en diensten in specifieke gebieden (onder andere verbonden aan land).

2 2014-2020

Getrapt overgangsbeleid naar een verdere vermindering van de bedrijfstoelagen. Helderheid over het einddoel en borging van publieke (en rekening houden met private) belangen tijdens de overgangsfase en daarna.

Gericht inzetten van af te bouwen gelden voor de noodzakelijke transitie:

- innovatie, concurrentiekracht, opvang van risico's en verduurzaming van productontwikkeling en productiewijze op de primaire bedrijven en binnen ketens voor landbouwproducten (tijdelijk tijdens de afbouw);
- andere door de samenleving gewenste publieke goederen en diensten;
- aanvullend beleid in specifieke gebieden (daarbij zo veel mogelijk inzetten op creëren van (niche-)markten voor producten uit die gebieden).

3 2020 en verder

Verdere liberalisatie van het GLB door eliminatie van de traditionele prijs- en inkomenssteun, het verder versterken van de interne markt en de borging van publieke waarden gericht op:

- de mondiale voedselvoorziening (schaarste en rechtvaardigheid);
- een stabiele en transparante interne markt (economisch, ecologisch en sociaal);
- de kwaliteit van de leefomgeving.

¹⁶ In de eerste pijler zijn er mogelijkheden aan de lidstaten geboden om gelden te herschikken: 10% voor milieuvriendelijke landbouw, dierenwelzijn, kwaliteitslandbouw en risicoverzekeringen (artikel 68 van Verordening (EG) Nr. 73/2009 van de Raad). Oorspronkelijk was een herschikking van nog eens 10% voor specifieke gebieden mogelijk (artikel 45/46). Dat is niet meer het geval.

Slim verbinden en allianties zoeken

De Nederlandse overheid heeft in de afgelopen jaren prachtige vergezichten en visies op de toekomst van het GLB opgesteld die uiteindelijk, als het aankwam op de vertaling naar concreet beleid, nationaal op forse belemmeringen zijn gestuit. Feitelijk zijn in eigen land nauwelijks voorde- ringen gemaakt met vernieuwing van dit beleid, terwijl andere lidstaten wel nieuwe richtingen zijn ingeslagen. Dat maakt de Nederlandse positie richting Brussel en andere lidstaten minder geloof- waardig. Vandaar dat de raden pleiten voor een pragmatische en vooral krachtige, slimme en rea- listische strategie om de Nederlandse positie te bepalen over het toekomstige GLB. Dat begint met het benutten van de besproken mogelijkheden om in de eerste pijler inkomenstoeslagen af te romen en die gelden doelgericht elders in te zetten. Ook de Gemeenschappelijke Marktordening voor groente en fruit kan veel doelgerichter worden ingezet dan thans het geval is. De huidige uit- werking draagt niet bij aan de beoogde doelen.

Kader 3: Ondernemen met biodiversiteit in natuurlijke omgeving

Kernboodschap: Functionele agrobiodiversiteit is een belangrijk instrument in de bedrijfsstrategie van de grondgebonden land- en tuinbouw. Een regionale aanpak – die boven het individuele bedrijf uitstijgt – creëert voorwaarden voor een duurzame bedrijfsvoering in een natuurlijke omgeving.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen is tegenwoordig uitgangspunt van het Nederlandse en Europese landbouwbeleid. Maar hoe het landbouwbedrijfsleven daar invulling aan kan geven op een manier die ook economisch interessant is voor de boer, is niet altijd duidelijk. Werken met biodiversiteit biedt kansen voor agrarische ondernemers op een duurzame bedrijfsvoering. Dat is een bedrijfsvoering die het milieu en het dierenwelzijn minder schaadt en het bedrijf bovendien een economische toekomst geeft. Ondernemen met biodiversiteit is een fundamenteel andere visie op landbouwbedrijven en raakt dan ook het hart van de bedrijfsvoering. Biodiversiteit in landbouwgebieden wordt ook wel agrobiodiversiteit genoemd. Het gaat om een landbouw die slim is ingepast en aangepast aan de mogelijkheden van de omgeving en gebruik maakt van die omgeving, al dan niet met moderne technologie (zoals precisielandbouw). Het resultaat is een bedrijf dat minder afhankelijk is van bestrijdingsmiddelen, dat natuurlijke vijanden inschakelt bij plaag- en ziekteonderdrukking, dat de bodemvruchtbaarheid vergroot door gebruik te maken van natuurlijke proces- sen en dat de natuurlijke omgeving versterkt.

Een deel van de biodiversiteit op een landbouwbedrijf is afkomstig van buiten het bedrijf. Zo verplaatsen zich bijen die als bestuivers voor de bedrijfsvoering van belang zijn over een wijdere omgeving. Ook hebben de werkzaamheden op een landbouwbedrijf invloed op de biodiversiteit rond dat bedrijf. In gebiedsgerichte initiatieven voor functionele agrobiodiversiteit hebben agrarische natuurverenigingen en provincies een belangrijke spilfunctie. Door subsidieregelingen uit de eerste en de tweede pijler in te zetten, kunnen inno- vaties en gebiedsgerichte initiatieven worden ondersteund. De eerste pijler biedt mogelijkheden voor ver- plichte vergroening in de vorm van akkerranden, groene dooradering van akkers, natuurvriendelijke oevers en verruimde vruchtwisseling. Deze maatregelen leggen een basis voor financiering van meer specifieke groene en blauwe diensten vanuit de tweede pijler.

Nederland moet daarnaast veel proactiever zijn in het smeden van allianties vanuit ketens en regio's om de besluitvorming in Brussel te beïnvloeden en die nieuwe allianties ruimte geven en faciliteren. De kans van slagen van die allianties hangt wel ook af van in eigen land te ontwikkelen aansprekende voorbeelden en experimenten. Nederland moet bovendien leren om geld uit Brussel beter te benutten in gebiedsplannen en ze te verbinden aan meer algemene structuurmaatregelen uit het cohesiebeleid.

Cofinanciering niet schuwen

De raden adviseren regering en parlement om cofinanciering van de eerste en tweede pijler met privaat geld niet te schuwen. Daardoor wordt immers het draagvlak voor het eigenaarschap ver- groot en kan de transitiebeweging die in het agrofoodcomplex versterkt moet worden, verder aan- gezwengeld worden. Koppel daaraan bij voorkeur verschillende maatschappelijke doelen in iedere gerichte maatregel. Dat geldt voor beide pijlers.

Kader 4: Verschillende vliegen in een klap met duurzame energie

Kernboodschap: Duurzame energie stimuleren door subsidieregelingen voor het vervangen van asbesthoudende dakplaten, in combinatie met aanbrengen van zonnepanelen, voor investeren in vergistinginstallaties en voor de productie van een nieuwe generatie meststoffen (kunstmestvervangers) uit dierlijke mest.

De agrarische sector speelt een belangrijke rol bij het realiseren van duurzame energie in Nederland. De overheid kan dit ondersteunen door de opwekking en gebruik van duurzame energie te stimuleren op landbouwbedrijven, door gebruik van eigen grondstoffen mogelijk te maken en door ruimte te bieden aan innovaties. Duurzame energie op basis van zon, wind en biomassa biedt immers volop kansen voor lokale energieopwekking. Meer ruimte voor duurzame energie (zonnepanelen) in de agrarische sector kan gekoppeld worden aan het vervangen van asbesthoudende dakplaten en aan investeringen in het opwerken van drijfmest tot een nieuwe generatie meststoffen. Het vervangen van asbesthoudende dakplaten betekent een directe verlaging van de risico's voor de volksgezondheid in het landelijk gebied. De nieuwe generatie meststoffen dient ter vervanging van kunstmest, waarvan de productie gepaard gaat met hoge energiekosten. Zo vangt de overheid verschillende vliegen in een klap met GLB-subsidies voor duurzame energie. Zonnepanelen en vergisting zouden met subsidieregelingen uit de eerste pijler kunnen worden gestimuleerd.

Vereenvoudigen van GLB

Dit is de eerste GLB-hervorming in een Europa van 27 lidstaten en de eerste keer dat de Raad van Ministers van Landbouw en het Europees Parlement gezamenlijk een besluit nemen. Daarnaast moet het nieuwe GLB door de uitbreiding van de EU inspelen op een nog grotere diversiteit aan landbouwbedrijven dan vroeger al het geval was. Landbouwbedrijven die bovendien op verschillende wijzen zijn verbonden aan ketens en gebieden: van semizelfvoorziening naar hightech en volledige ketenintegratie. Inspelen op deze grotere diversiteit binnen Europa mag niet leiden tot een nog meer complexe set Europese GLB-regels en uitzonderingen. Eerder is een sterke vereenvoudiging gewenst en noodzakelijk. De raden pleiten er voor dat Nederland in de onderhandelingen inzet op een sterk vereenvoudigd Europees GLB-systeem. Heldere en eenvoudige Europese GLB-kaders moeten volgens de raden veel meer dan tot nu toe ruimte bieden aan lidstaten voor een nationale uitwerking die recht doet aan de specifieke ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven, ketens en gebieden die in elk lidstaat anders zijn. Maar de eenvoud van het systeem mag niet leiden tot systeemdwang: bijvoorbeeld één uniform Europees systeem met een vaste hectaretoeslag. Bij een vaste hectaretoeslag is onvoldoende duidelijk welke publieke waarden of doelen worden gediend met de besteding van deze aanzienlijke publieke geldstroom. Het gevaar bestaat bovendien dat de primaire landbouw gewend raakt aan subsidie, terwijl de raden het wenselijk achten dat de agro-food-sector als geheel voorbereid wordt op een meer geliberaliseerde markt.

Administratieve lastendruk verminderen

De raden vragen in dit verband ook aandacht voor de administratieve lastendruk. Aangezien EU-betalingen verlopen via een nationale betaalorgaan, ligt de administratieve last van het systeem – aanvragen, betalen en de controle op de rechtmatigheid – vooral bij het land zelf. De raden onderschrijven het streven van de regering om de administratieve lastendruk te verminderen door vereenvoudiging van regelgeving.

Simpele controlestructuur noodzakelijk

In dit licht zijn de raden zich ervan bewust dat elk systeem voor de besteding van publieke middelen ook tot een controlenoodzaak leidt. Elk betalingssysteem kent zijn eigen risico's en fraudegevoeligheid. Mede daarom bepleiten de raden een systeem van *tijdelijke* betalingen voor transitiedoelen en top ups voor concreet te bepalen prestaties die al bij de aanvraag van de steun simpel aan te tonen zijn, of middels simpele methoden als satellietfoto's achteraf te controleren zijn.

Indien de middelen uit de eerste pijler van het GLB slim worden ingezet voor doelgerichte betalingen, zoals omschreven in dit advies, is het naar het oordeel van de raden goed mogelijk om daarbij eenvoudig toetsbare criteria te hanteren, waardoor de administratieve lastendruk daadwerkelijk tot een minimum beperkt kan blijven. Bij vergoedingen ter compensatie voor op korte termijn minder rendabele investeringskosten – bijvoorbeeld voor duurzame stalconcepten, de landschappelijke inpassing van stallen of decentrale energieopwekking – is de controle relatief eenvoudig doordat de maatregelen zichtbaar en/of anderszins blijvend aantoonbaar zijn. De raden adviseren daarnaast de sectoren zelf voorstellen te laten doen voor afrekenbare en controleerbare systemen voor de vergoeding van de doelen zoals verwoord in dit advies. Op die manier kunnen de GLB-middelen in de praktijk effectiever, op innovatie gericht en met minder administratieve lastendruk worden ingezet.

Ten slotte

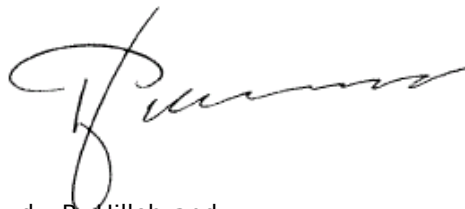
In deze brief hebben de raden meerdere keren benadrukt dat de gemeenschappelijke markt in Europa en het goed inspelen op de enorme economische en maatschappelijke uitdagingen, nationaal en internationaal van veel groter belang zijn voor het Nederlandse agrofoodcomplex dan de inkomenstoelagen uit het GLB. Op termijn kan het Nederlandse agrofoodcomplex zich - mits de voorgestelde transitiebeweging zo snel mogelijk ingezet wordt – volgens de raden ook zonder inkomenstoelagen uitstekend handhaven. De inkomens van degenen die in dat complex werken kunnen met goed overgangsbeleid ook op de langere termijn voldoende op peil worden gehouden.

Hoogachtend,

namens de Raden voor de leefomgeving en infrastructuur,

mr. G.J. Jansen,
voorzitter Raad voor Verkeer en Waterstaat

dr. R. Hillebrand,
algemeen secretaris

BIJLAGE 1 Verantwoording bij briefadvies ‘Het Europees landbouwbeleid als transitie-instrument voor de land- en tuinbouw’

Leden Raad voor het Landelijk Gebied

Dhr. ing. A.J.A.M. Vermeer, voorzitter (lid raadscommissie)
Dhr. prof. dr. ir. G. Meester (voorzitter raadscommissie)
Mw. ing. P.J.H.D. Verkoelen (lid raadscommissie)

Leden Raad voor Verkeer en Waterstaat

Dhr. mr. G.J. Jansen, voorzitter
Mw. ir. M.E. van Lier Lels
Mw. dr. ir. M.P.M. Ruigh - van der Ploeg

Leden VROM-raad

Dhr. mr. H.M. Meijdam, voorzitter
Dhr. prof. mr. N.S.J. Koeman
Mw. prof. dr. A.J.M. Roobeek

Externe leden raadscommissie

Dhr. prof. dr. ir. J.T. Mommaas
Dhr. ir. S. Thijsen
Mw. M.A.J. van der Tas
Dhr. mr. N.J. Westdijk
Dhr. prof. dr. ir. B.C.J. Zoeteman

Algemeen secretaris

Dhr. dr. R. Hillebrand

Bij dit advies betrokken medewerkers van het secretariaat

Mw. drs. E.A. Andersson (projectleider)
Mw. M. Eisner
Mw. I. Haimé
Mw. ir. M. P. Hoogbergen-Kosten
Dhr. dr. ir. H. Swinkels
Mw. K. de Vries

Geraadpleegde personen

Dhr. W.S.J.M. Buck, Koninklijke Friesland Campina
Dhr. drs. J.M. Brand, ministerie EL&I
Dhr. J. van Campen, Royal Cosun
Dhr. drs. C.C. 't Hart, Koninklijke Friesland Campina
Dhr. J.W. Hoekman, AVEBE
Dhr. mr. dr. J.P. Hoogeveen MPA, ministerie EL&I
Dhr. B. Jansen, AVEBE
Mw. drs. S. Knijff, ministerie EL&I
Dhr. ir. R.P. Lapperre, ministerie EL&I
Dhr. A.J. Maat, LTO
Dhr. drs. K.J. Poppe, ministerie EL&I
Mw. ir. M.C. Remmers, ministerie EL&I
Dhr. R. Smith, Royal Cosun
Dhr. C.H. Wantenaar, Koninklijke Friesland Campina
Dhr. W.J. de Zeeuw, AVEBE

Deelnemers rondetafelgesprek 22 november 2010

Mw. ir. P. Berkhout, LEI Wageningen UR
Dhr. drs. M.G. Bos, SER
Mw. dr. ir. A.M. van Doorn, Alterra Wageningen UR
Dhr. dr. ir. R.A. Jongeneel, LEI Wageningen UR
Dhr. ir. G. Migchels, Livestock Research Wageningen UR
Dhr. ir. R. Schröder, Alterra Wageningen UR
Dhr. dr. ir. B. Smit, LEI Wageningen UR
Dhr. ir. H. Snijders, ministerie EL&I
Dhr. dr. ir. H.J.J. Herman Stolwijk, CPB
Dhr. prof. dr. D. Strijker, RU Groningen
Dhr. ir. P. Terwan, Terwan Onderzoek & Advies
Mw. prof. dr. ir. C.J.A.M. Termeer, Wageningen UR
Dhr. drs. W.J. van der Weijden, CLM
Dhr. H. Westhoek, PBL
Dhr. ir. J.A.F. van de Wijnboom, ministerie EL&I

Deelnemers expertmeeting en veldbezoek 15 december 2010

Dhr. J. Brandsma, Economieredacteur, Trouw
Dhr. E.A. Cramer, Oud TK-lid Christen Unie
Dhr. drs. D. Duijzer, Food & Agri, Rabobank
Dhr. P. Jens, NGO bestuurder
Dhr. ir. C.A.C.J. Oomen, ministerie EL&I

Deelnemers expertmeeting en veldbezoek 25-26 januari 2011

Dhr. dr. ir. H.J.M. Oorthuizen, Initiatief Duurzame Handel
Dhr. H. Byrnes, Ahold
Dhr. G. Vereijken, Vereijken Kwekerijen
Dhr. C.A.W. van de Ven, Vencomatic

Bezoek Brussel 28 februari en 1 maart 2011

Dhr. T. Berman, Europees parlement
Dhr. B. Eijkhout, Europees parlement
Dhr. R. van Eijkeren, Huis der Provinciën
Dhr. L. Groot, LTO-Brussel
Mw. J. d'Hondt, Huis der Provinciën
Dhr. J. Kleibeuker, DDA
Dhr. Y. Madre, Europese Commissie
Dhr. mr. P. de Pous, EEB
Mw. T. Robijn, BirdLife International
Dhr. R. Schers, COPA-COGECA
Dhr. J.M. Sousa Uva, Europese Commissie
Dhr. drs. G.G.J. Thissen, Permanente Vertegenwoordiging-Brussel
Dhr. ir. H. Versteijlen, Europese Commissie

Overig:

Het briefadvies 'Het Europees landbouwbeleid als transitie-instrument voor de land- en tuinbouw' maakt onderdeel uit van een verkenning van vraagstukken rond de toekomst van de Nederlandse land- en tuinbouw en de agri-food-sector dat gepland is om in het najaar gereed te zijn.

redactionele adviezen:

Catherine Gudde – Paradigma producties

adviesnummer: 2011/01

contactpersoon: Agneta Andersson, tel. 070-4562070, secretariaat@rli.nl

archieffnummer: RLI 2011-090